

УДК 331.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.201.225-229>**Фугело П.М.**

кандидат економічних наук

ЗВО «Подільський державний університет»

Fuhelo Pavlina

PhD in Economic Sc.

Higher Educational Institution «Podillia State University»

<https://orcid.org/0000-0002-2166-0206>**Савицька С.І.**

кандидат економічних наук

ЗВО «Подільський державний університет»

Savitska Svitlana

PhD in Economic Sc.

Higher Educational Institution «Podillia State University»

<https://orcid.org/0000-0003-1739-3536>

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН – ГОЛОВНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні як ключового елементу соціального захисту населення. Визначено процес формування багаторівневої пенсійної моделі відповідно до чинного вітчизняного пенсійного законодавства. Акцентовано увагу на основних проблемах, пов'язаних з демографічними викликами, дефіцитом Пенсійного фонду, низьким рівнем пенсійного забезпечення та потребою в удосконаленні законодавчої бази.

Проаналізовано вплив воєнного стану на функціонування солідарної пенсійної системи в країні, надано оцінку забезпеченню її фінансування в поточних умовах. Розглянуто перспективи реформування пенсійної системи, зокрема впровадження накопичувального рівня та інших заходів, спрямованих на підвищення ефективності соціального захисту літніх громадян.

Особливу увагу приділено необхідності підвищення рівня фінансової грамотності населення, що сприятиме формуванню свідомого ставлення до майбутнього пенсійного забезпечення. Зроблено висновки щодо напрямів подальшого розвитку пенсійного забезпечення в контексті забезпечення соціальної справедливості та фінансової стійкості системи.

Ключові слова: система соціального захисту, пенсійне забезпечення громадян, пенсійна система, фінансова грамотність населення, накопичувальна система, пенсійна реформа, солідарна пенсійна система.

PENSION SECURITY OF CITIZENS IS THE MAIN COMPONENT OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM OF UKRAINE

The article explores the peculiarities of the functioning of the pension provision system in Ukraine as a key component of the country's social protection framework. In accordance with national legislation, Ukraine is developing its own system of social protection aimed at ensuring the right to an adequate standard of living and providing social support in cases of unemployment, disability, old age, childbirth, incapacity, or the loss of a breadwinner. At the current stage of Ukrainian society's development, there is an increasing need to find new approaches to improving pension provision in order to ensure a decent standard of living for elderly citizens, strengthen social justice, and maintain the sustainability of state support mechanisms. The aim of the article is to analyze the current state of pension provision in Ukraine, identify key problems and challenges, and justify the directions for further reform of the pension system in the context of enhancing citizens' social protection. The application of various economic methods has contributed to the characterization of Ukraine's pension system, the identification of key issues in pension provision, and an understanding of how these challenges manifest under martial law conditions. The article outlines the formation of a multi-level pension model in accordance with the current domestic pension legislation. Attention is drawn to major problems such as demographic challenges, the deficit of the Pension Fund, the low level of pension benefits, and the need to improve the legal framework. The impact of martial law on the functioning of the solidarity-based pension system is analyzed, along with an assessment of the system's financing under current conditions. The article also discusses the prospects for pension reform,

particularly the introduction of a funded (accumulative) pension tier and other measures aimed at enhancing the effectiveness of social protection for elderly citizens. Special emphasis is placed on the importance of increasing the financial literacy of the population, which will promote a more conscious approach to future pension planning. The article formulates strategic directions for the further development of pension provision, taking into account the need to achieve social justice and ensure the financial stability of the pension system.

Keywords: social protection system, pension provision, pension system, financial literacy, funded system, pension reform, solidarity pension system.

JEL classification: H55, G23

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах пенсійне забезпечення відіграє ключову роль у системі соціального захисту населення, оскільки гарантує матеріальну підтримку громадянам, які з об'єктивних причин втратили здатність до активної трудової діяльності.

Україна як держава з перехідною економікою стикається з низкою викликів у сфері пенсійного забезпечення, серед яких – старіння населення, фінансова нестабільність Пенсійного фонду, високий рівень тіньової зайнятості та низька ефективність існуючої пенсійної системи.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових підходів до удосконалення пенсійного забезпечення з метою забезпечення гідного рівня життя громадян похилого віку, зміцнення соціальної справедливості та підвищення стійкості державної підтримки.

Зважаючи на це, аналіз існуючих механізмів пенсійного забезпечення, оцінка ефективності проведених реформ, а також розробка пропозицій щодо підвищення стабільності та справедливості системи набувають особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування пенсійної системи України, аналіз рівня пенсійного забезпечення населення та визначення його ролі в системі соціального захисту країни становлять науковий інтерес для вітчизняних дослідників, що відображається у їхніх наукових працях. Основні проблеми пенсійного забезпечення громадян на сучасному етапі розвитку суспільства, а також рівень пенсійних виплат українським пенсіонерам висвітлюють у своїх дослідженнях Болотіна Є.В., Шубна О.В., Бившева Л.О., Колесникова Г. [1], Дрозач Л. [2], Русак Г. [11]. Особливості функціонування пенсійної системи України в умовах воєнного стану та обґрунтування рекомендацій щодо її удосконалення та підвищення ефективності розглядає у своїх працях Романовська Ю. [10]. У наукових доробках Зеленка В. [5], Рудика В. [11], Пікуса Р., Циганка О. [9] узагальнено зарубіжний досвід формування пенсійних систем у європейських країнах з метою визначення ключових напрямів їх реформування як на сучасному етапі, так і в найближчій перспективі. Вплив демографічної ситуації на пенсійне забезпечення населення досліджують науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [7].

Попри значну кількість наукових публікацій, присвячених проблематиці пенсійного забезпечення в Україні, чимало питань, пов'язаних з реформуванням вітчизняної пенсійної системи, залишаються недостатньо

вивченими та потребують подальшого аналізу.

Метою статті є аналіз поточного стану пенсійного забезпечення в Україні, виявлення ключових проблем і викликів, а також обґрунтування напрямів подальшого реформування пенсійної системи з урахуванням потреб соціального захисту громадян.

Виклад основних результатів дослідження. Система соціального захисту України є складовою частиною державної політики, спрямованою на забезпечення базових соціальних прав громадян, встановлених Конституцією України, зокрема права на достатній життєвий рівень, соціальне забезпечення у разі безробіття, втрати працездатності, старості, народження дитини, інвалідності чи втрати годувальника. У сучасному вигляді вона характеризується як солідарна та бюджетоцентрична, з високим ступенем державної участі. Однак вона стикається з низкою викликів: недостатнім рівнем фінансування, неефективним розподілом ресурсів, дублюванням функцій різних структур, а також недосконалою системою верифікації одержувачів допомоги.

Соціальний захист в Україні охоплює широкий спектр інструментів, механізмів і програм, що реалізуються на рівні держави, органів місцевого самоврядування та недержавних структур. Однією із основних складових системи соціального захисту нашої країни виступає пенсійне забезпечення громадян. В економічному контексті пенсійне забезпечення є інституційним інструментом фінансової акумуляції, що забезпечує довгострокову економічну стабільність особи у період непрацездатності, сприяючи зниженню ризиків бідності на етапі посттрудової активності.

Вітчизняна пенсійна система, відповідно до чинного пенсійного законодавства, формується на базі трьохрівневої пенсійної моделі [3;4]. Станом на сьогодні в Україні функціонують лише перший (солідарний) та третій (добровільний накопичувальний) рівні пенсійної системи, тоді як впровадження другого рівня – обов'язкового накопичувального – продовжують відкладати. Хронічна нестача фінансових ресурсів Пенсійного фонду України, який приблизно на третину фінансується з державного бюджету, не дозволяє гарантувати отримання виплат на рівні, що відповідає критеріям достойного життя

Сучасна пенсійна система України стикається з низкою системних проблем, які значно знижують її ефективність та не дозволяють повною мірою виконувати соціальну функцію забезпечення достойного рівня життя пенсіонерів. Одним із основних викликів, який є характерним для нинішнього етапу розвитку суспільства, є криза в демографічній сфері (табл. 1). Як

відмічають науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН демографічний чинник є вирішальним у пенсійній системі, в якій

домінує її перший рівень, що діє за солідарним принципом[7].

Таблиця 1

Аналіз проблем пенсійного забезпечення громадян в Україні

№ п/п	Основні проблеми	Загальна характеристика
1.	Кризові явища в демографічній сфері	Несприятлива демографічна ситуація, яка проявляється в: зростанні частки населення пенсійного віку та зменшенні кількості працездатного населення. Така тенденція призводить до дисбалансу між платниками та отримувачами пенсій, що створює додаткове навантаження на Пенсійний фонд.
2.	Низький рівень пенсій	Середній розмір пенсії в Україні залишається недостатнім для забезпечення гідного рівня життя. З урахуванням інфляційних процесів та зростання вартості життя, пенсійне забезпечення часто не покриває базових потреб літніх людей.
3.	Фінансова нестабільність Пенсійного фонду України	Бюджет Пенсійного фонду України щороку потребує значних дотацій з державного бюджету. Це свідчить про хронічну незбалансованість системи та її залежність від державного фінансування.
4.	Наявність тіньової економіки	Значна частина трудової діяльності в Україні відбувається без офіційного оформлення, що знижує обсяги надходжень до Пенсійного фонду. Працівники, які отримують заробітну плату в конвертах, не накопичують достатньо пенсійного стажу або мають мінімальні відрахування.
5.	Недосконалість солідарної системи	Нинішня пенсійна система переважно базується на солідарному принципі, де виплати пенсіонерам здійснюються за рахунок внесків працюючих осіб. В умовах демографічної кризи та нестабільної економіки така модель є вразливою та потребує модернізації.
6.	Повільне впровадження накопичувального рівня	Незважаючи на законодавчі ініціативи, накопичувальний рівень пенсійного забезпечення ще не набув реального поширення. Відсутність повноцінного другого рівня позбавляє громадян можливості формувати власні пенсійні заощадження та диверсифікувати джерела майбутнього доходу.

Джерело: 6;10; 11; власні розробки авторів

Сьогодні в Україні на одного працюючого припадає один пенсіонер. Як зазначається в науковому середовищі, одним із ключових факторів, що спричинили значне скорочення чисельності пенсіонерів (за останнє десятиліття – на 3 016 771 особу), стало підвищення пенсійного віку та посилення вимог щодо страхового стажу. Це, своєю чергою, посилило наявний дисбаланс у пенсійній системі та призвело до штучного обмеження кількості осіб пенсійного віку. Додатковим чинником зменшення чисельності пенсіонерів стали наслідки коронакризи та повномасштабного вторгнення, які загострили соціальну нерівність і суттєво погіршили умови життя населення. Таким чином, у період з 2014 по 2024 рік кількість пенсіонерів зменшилася майже на пів мільйона осіб [10].

Забезпечення необхідного рівня матеріального добробуту осіб пенсійного віку реалізується через встановлення розміру пенсії. Середній розмір пенсії в Україні залишається недостатнім для забезпечення гідного рівня життя. З урахуванням інфляційних процесів та зростання вартості життя, пенсійне забезпечення часто не покриває базових потреб літніх людей. Це також виступає однією з проблем, яку необхідно вирішувати у пенсійній сфері. На 1 січня 2025 року середній розмір пенсії становив 5548,04 грн. мінімальна пенсія склала на дану дату 2361 грн. [8]. Якщо порівнювати пенсійні виплати в Україні і в країнах ЄС, то в нашій країні вони в рази менші. Це позначається відповідно і загальному благополуччю українських пенсіонерів.

Результати аналізу впливу воєнного стану на функціонування солідарної пенсійної системи України

свідчать про наявність низки структурних змін у сфері пенсійного забезпечення станом на 2024 рік. Зокрема, спостерігається зростання чисельності осіб з інвалідністю, поглиблення демографічної кризи, а також посилення диспропорції між кількістю зайнятого населення та осіб пенсійного віку. У сукупності ці чинники ставлять під сумнів спроможність солідарної системи забезпечити стійке фінансування пенсійних виплат у середньо- та довгостроковій перспективі. За таких умов актуалізується необхідність або суттєвого збільшення державних трансфертів на її підтримку, або проведення глибокої реформи, зокрема шляхом впровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійного страхування.

Значна частина трудової діяльності в Україні відбувається без офіційного оформлення, що знижує обсяги надходжень до Пенсійного фонду. Працівники, які отримують заробітну плату в конвертах, не накопичують достатньо пенсійного стажу або мають мінімальні відрахування. Проблема наявності тіньової економіки і надалі є актуальною для українського суспільства.

Варто зазначити, що існує багато спільних викликів у сфері пенсійного забезпечення як для України, так і для європейських країн. Про це відмічають у своїх наукових працях вітчизняні дослідники [5;11;9]. Особливу увагу вони акцентували на кризовій ситуації в демографічній сфері, а також фінансовій кризі, пов'язаній із COVID-19, що спричинило послаблення фінансового потенціалу пенсійних фондів і негативно вплинуло на формування пенсійних активів. В результаті сфера пенсійного забезпечення громадян почала

відчувати дефіцит фінансових ресурсів.

Враховуючи наявні виклики, реформування пенсійної системи України є нагальною потребою. Для підвищення ефективності та стабільності пенсійного забезпечення доцільно впроваджувати комплекс заходів, орієнтованих як на інституційний розвиток, так і на соціально-економічну адаптацію системи. В експертному середовищі пропонуються шляхи вирішення даних проблем на найближчу перспективу. Вони

узагальнені в таблиці 2 [10; 6; 5].

Одним з головних напрямів реформування є повноцінне впровадження другого (накопичувального) рівня пенсійної системи. Це дозволить формувати власні пенсійні накопичення, зменшивши навантаження на солідарну систему та державний бюджет. Важливо забезпечити прозоре управління фондами, надійність інституцій та захист прав застрахованих осіб.

Таблиця 2

Шляхи вирішення проблем пенсійного забезпечення в Україні

№п/п	Основні шляхи	Короткий зміст
1.	Запровадження обов'язкового накопичувального рівня	Повноцінне впровадження другого (накопичувального) рівня пенсійної системи дозволить громадянам формувати власні пенсійні накопичення, зменшивши навантаження на солідарну систему та державний бюджет. Важливо забезпечити прозоре управління фондами, надійність інституцій та захист прав застрахованих осіб.
2.	Детінізація економіки та посилення контролю за сплатою пенсійних внесків	Необхідно створити стимули для легального працевлаштування, зменшити податкове навантаження на фонд оплати праці та запровадити ефективні механізми контролю за сплатою єдиного соціального внеску. Це дозволить збільшити надходження до Пенсійного фонду.
3.	Підвищення рівня фінансової грамотності населення	Інформування громадян про принципи роботи пенсійної системи, переваги накопичувальних програм і можливості участі в них сприятиме формуванню свідомого ставлення до майбутнього пенсійного забезпечення.
4.	Модернізація солідарної системи	Необхідно забезпечити справедливий розрахунок пенсій залежно від трудового стажу, розміру внесків та реального трудового внеску громадян. Доцільним є перехід до гнучкішої моделі виходу на пенсію, з урахуванням професійних особливостей і стану здоров'я працівників.
5.	Удосконалення законодавчої бази	Для реалізації ефективної пенсійної політики необхідно забезпечити узгодженість нормативно-правових актів, що регулюють пенсійне забезпечення, з економічними реаліями та міжнародними стандартами.

Джерело: 5; 6; 10; 11; власні розробки авторів

Модернізація солідарної системи передбачає забезпечення справедливого розрахунку пенсій, залежно від трудового стажу, розміру внесків та реального трудового внеску громадян. Доцільним є перехід до гнучкішої моделі виходу на пенсію, з урахуванням професійних особливостей і стану здоров'я працівників.

Державним інститутам пенсійної сфери необхідно створити стимули для легального працевлаштування, зменшити податкове навантаження на фонд оплати праці та запровадити ефективні механізми контролю за сплатою єдиного соціального внеску. Це дозволить збільшити надходження до Пенсійного фонду.

Одним із пріоритетів для пенсійної сфери, який буде сприяти подоланню багатьох проблем, вважається підвищення рівня фінансової грамотності населення. Інформування громадян про принципи роботи пенсійної системи, переваги накопичувальних програм і можливості участі в них сприятиме формуванню свідомого ставлення до майбутнього пенсійного забезпечення.

Висновки. Пенсійне забезпечення громадян є одним із ключових елементів системи соціального

захисту України, що безпосередньо впливає на добробут населення та соціальну стабільність у державі. Проведене дослідження показало, що сучасна пенсійна система стикається з численними викликами – демографічним тиском, фінансовою нестабільністю, тінізацією ринку праці та недостатнім рівнем пенсійних виплат.

Для забезпечення ефективного функціонування пенсійної системи в Україні необхідно вжити комплексних заходів, серед яких важливе місце займають: впровадження обов'язкового накопичувального рівня, боротьба з тіньовою зайнятістю, підвищення фінансової грамотності населення, удосконалення солідарної системи та оновлення законодавчої бази.

Досвід зарубіжних країн доводить, що поєднання різних моделей пенсійного забезпечення з прозорими механізмами управління дозволяє досягати більшої стійкості, гнучкості та соціальної справедливості. Врахування цих прикладів може стати основою для побудови в Україні сучасної, багаторівневої пенсійної системи, яка відповідатиме як економічним реаліям, так і потребам громадян.

Список використаних джерел:

1. Болотіна Є.В., Шубна О.В., Бившева Л.О., Колесникова Г.М. (2021). Проблеми розвитку пенсійного забезпечення в Україні в контексті соціального захисту. Економічний вісник Донбасу. № 1(63). С. 162-170.
2. Дрозач Л.В. (2024). Поняття та особливості пенсійного забезпечення в Україні. Київський часопис права, № 4. С. 32-38.

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України № 1058-IV від 9 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.
4. Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України № 1057-IV від 9 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>.
5. Зеленко В. (2023). Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 202 с.
6. Коваль О.П. (2012). Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 112 с.
7. Лібанова Е.В. (2024). В Україні буде депопуляція. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, URL: https://lb.ua/society/2024/01/26/595542_ukraini_bude_depopylyatsiya.html.
8. Пенсійний фонд України. Офіційний вебсайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua/>.
9. Пікус Р., Циганок О. (2023). Формування системи пенсійного забезпечення в розвинених країнах. Інвестиції: практика та досвід, № 6. С. 131–139.
10. Романовська Ю. (2024). Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Scientia fructuosa*, № 5. С. 34–47.
11. Рудик В.К. (2024). Виклики для пенсійних систем країн ЄС і України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*, Вип. 42. С. 95–100.
12. Русак Г.В. (2022). Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. Аналітично-порівняльне правознавство, № 1. С. 109–112. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/258509/255286>.
13. Качула С.В. (2018). Формування інституту пенсійного страхування у системі соціального забезпечення України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, Вип. 20. Ч. 2. С. 20–24.

References:

1. Bolotina, Y.V., Shubna, O.V., Byvsheva, L.O., & Kolesnikova, H.M. (2021). Problemy rozvytku pensiinoho zabezpechennia v Ukraini v konteksti sotsialnoho zakhystu [Problems of pension provision development in Ukraine in the context of social protection]. *Economic Bulletin of Donbas*, No. 1(63). Pp. 162-170. [in Ukrainian].
2. Drozhach, L.V. (2024). Poniattia ta osoblyvosti pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [The concept and features of pension provision in Ukraine]. *Kyiv Journal of Law*, No. 4. Pp. 32-38. [in Ukrainian].
3. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia [On mandatory state pension insurance]. Law of Ukraine No. 1058-IV of July 9, 2003. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>. [in Ukrainian].
4. Pro nedarzhavne pensiine zabezpechennia [On Non-State Pension Provision] Law of Ukraine No. 1057-IV of July 9, 2003. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>. [in Ukrainian].
5. Zelenko, V. (2023). Reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy u svitli yevropeyskykh standartiv [Reforming the pension system of Ukraine in the light of European standards] : monograph. Lviv, 202 p. [in Ukrainian].
6. Koval, O.P. (2012). Ryzyky, zahrozy, priorytety ta naslidky reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy: analitychna dopovid [Risks, threats, priorities and consequences of the pension reform in Ukraine: Analytical report] Kyiv: NISD, 112 p. [in Ukrainian].
7. Libanova, E. (2024). V Ukraini bude depopulatsiia [Ukraine will face depopulation]. Ptukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Retrieved from: https://lb.ua/society/2024/01/26/595542_ukraini_bude_depopylyatsiya.html. [in Ukrainian].
8. Pensiiniyi fond Ukrainy [Pension Fund of Ukraine]. Official website. Retrieved from: <http://www.pfu.gov.ua/>. [in Ukrainian].
9. Pikus, R., & Tsyhanok, O. (2023). Formuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia v rozvynenykh krainakh. [Formation of the pension provision system in developed countries]. *Investments: Practice and Experience*, No. 6. Pp. 131-139. [in Ukrainian].
10. Romanovska, Yu. (2024). Reformuvannia pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Reforming pension provision in Ukraine]. *Scientia fructuosa*, No. 5. Pp. 34-47. [in Ukrainian].
11. Rudyk, V.K. (2024). Vyklyky dlia pensiinykh system krain YeS i Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Challenges for the pension systems of the EU countries and Ukraine at the current stage of society's development]. *Podilsky Bulletin: Agriculture, Technology, Economics*, No. 42. Pp. 95-100. [in Ukrainian].
12. Rusak, H.V. (2022). Pensiine zabezpechennia v systemi sotsialnoho zakhystu naselennia [Pension provision in the system of social protection of the population]. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, No. 1. Pp. 109-112. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/258509/255286>. [in Ukrainian].
13. Kachula, S.V. (2018). Formuvannia instytutu pensiinoho strakhuvannia u systemi sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy [Formation of the pension insurance institution in the system of social security in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, No. 20(2). Pp. 20-24. [in Ukrainian].